

Zamfir Korinna

A „russzkij mir” mint az Ukrajna elleni háború ideológiai alapja és annak ortodox kritikája

Kivonat

A „russzkij mir” („orosz világ”) egy képlékeny eszme, amely Ukrajna orosz inváziójával került a figyelem középpontjába mint a háború ideológiai alapja. A fogalom jelentése, vagy legalábbis annak publikus meghatározása, változásokon ment keresztül. Míg megfogalmazása szakaszában a nyelvi-kulturális határon átívelő orosz közösség eszméje ártalmatlannak tűnt, addig a 2000-es évektől – Putyin hatalomra kerülésével, illetve az Orosz Ortodox Egyház [OOE] által eszközölt jelentésmódosulás nyomán – a „russzkij mir” az orosz birodalmi eszmék foglalatja és eszköze lett. A tanulmányban az „orosz világ” jelentéseit, a fogalom jelentésváltozásait tekintem át, és annak vallási vetületét, a „Szent Rusz” képzetét tárgyalom. Ezt követően kitérek Kirill pátriárka diskurzusára, amely az „orosz világ”, illetve a „Szent Rusz” ideológia fogalmi rendszerével legitimálja Oroszország Ukrajna elleni háborúját. Végül ortodox teológusok 2022-es elítélő nyilatkozatát ismertetem az „orosz világról”.

Abstract

The “Russky mir” (“Russian world”) is a malleable idea that came to the fore as the ideological basis of the war with the Russian invasion of Ukraine. The meaning of the concept, or at least its public definition, has undergone changes. Whereas at the time of its formulation the idea of a Russian community across linguistic and cultural borders seemed harmless, since the 2000s, with Putin’s rise to power and the Russian Orthodox Church’s (OOE) shift in meaning, the ‘Russky mir’ has become a receptacle and instrument of Russian imperial ideals. In the following, I will review the meanings of the ‘Russian world’, the changes in the meaning of the term, and its religious dimension, the image of ‘Holy Russia’. I will then turn to Patriarch Kirill’s discourse, which uses the conceptual system of the ‘Russian world’ or ‘Holy Russia’ ideology to legitimize Russia’s war against Ukraine. Finally, I will present the condemnatory statement of Orthodox theologians of 2022 on the ‘Russian world’.

A „ruszkij mir” fogalma és jelentésváltozása

Az „orosz világ” képzete a Szovjetunió szétesését követő években jött létre, a szovjet birodalom elvesztése okozta elbizonytalanodás ellensúlyozására, egy új orosz identitástudat és új geopolitikai stratégia kialakítására irányuló törekvések eredményeként. Megalapozói a kilencvenes évek második felében Petr Shchedrovitsky, Gleb Pavlovsky, Szergej Csernisev és Efim Ostrovsky politikai technológusok voltak, akik szervezői és kiadói tevékenységükkel, valamint írásaikkal járultak hozzá az orosz eszmei közösség képzetének kialakításához.¹ A „ruszkij mir” nem pusztán egy útkeresés esetleges eredménye, hanem tudatosan létrehozott új „márkanév” a FÁK politikája számára, egy átfogó politikai marketing („re-branding”) program részeként.² A fogalmat hivatalosan első alkalommal Vlagyimir Putyin használta 2001-ben, a Külföldön Élő Honfitársak első világkongresszusán, ahol arra utalt, hogy az „orosz világ” messze túlterjed Oroszország földrajzi határain és az orosz etnikum határain.³

A fogalom kidolgozói szerint az „orosz világ” olyan országhatárokon átívelő, sorsszerű, a történelem során kialakult átfogó kulturális-nyelvi közösség, illetve tér, amely érvényre juttatja a tágran értelmezett orosz nemzet összetartozását. Az „orosz világ”, mint több államot átfogó közösség, nemcsak az Oroszországban élő orosz etnikumúakat foglalja magában, hanem az orosz diaszpórát is, illetve mindazokat, akik oroszul beszélnek, elsősorban a volt Szovjetunió államaiban (Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova, Georgia, Kazahsztán) vagy bárhol a világon. Az „orosz világ” ilyen inkluzív, multi-etnikai térként való értelmezése pozitívnek tűnhet, azonban a fogalom ezen meghatározása éppen az „orosz világhoz” tartozónak tekintett más nemzetek, különösképpen az ukránok és fehéroroszkok, valamint a grúzok, kazakok és moldávok identitását, önrendelkezését és állami létét kérdő-

¹ A kezdeményezésekhez tartozik az Orosz Intézet létrehozása, majd kiadványa, a *Ruszkij zszurnal*, és több tanulmány. Shchedrovitsky és Ostrovsky tanulmányai a kilencvenes évek második felében még azt hangoztatták, hogy az „orosz világ” célja Oroszország identitásának békés újjáteremtése, az újrapcsolódás múltjával és a diaszpórához. A szerzők nézeteit Mikhail Gefter eszmei befolyásolták. Laruelle: „*Russian World*”, 3–6; Hovorun: *Interpreting*, 163–164. Az „orosz világ” gondolatához kapcsolódó rokon eszmék között megemlíthető az A. Szolzsenicin által megfogalmazott „orosz kérdés” (1994), amely értelmében Oroszországnak újra kell gondolnia küldetését és külpolitikáját, és a kaukázusi és ázsiai orientáció helyett a Fehéroroszországgal, Ukrajnával és Kazahsztánnal való kapcsolatokat kell előnyben részesítenie, egyetlen állam keretében, illetve vissza kell térnie a vidék által őrzött szellemi gyökereihez (Laruelle: „*Russian World*”, 6; Bondarenko: „*Ruszkij Mir*”, 89–90).

² Laruelle: „*Russian World*”, 4–5.

³ Laruelle: „*Russian World*”, 6; Bondarenko: „*Ruszkij Mir*”, 90.

jelezi meg. Az „orosz világ”, Marlene Laruelle szavaival, egy elmosódott körvonalú mentális térkép, egy képlékeny geopolitikai képzet, amely lehetőséget ad Oroszországnak arra, hogy a világ különböző régióihoz fűződő viszonyát tetszőlegesen értelmezhesse, és ami még fontosabb, igazolhassa a felügyelet gyakorlást, illetve a beavatkozást szomszédjai életébe.⁴

Figyelemre méltó, hogy míg a kilencvenes években az „orosz világ” meghatározásában az orosz nyelvi tereket összekötő szerepe volt hangsúlyos, a 2000-es évektől ez kiegészült az ortodox vallással. Ebben az újraértelmezési folyamatban Kirill moszkvai pátriárka töltött be fontos szerepet. Az „orosz világ” ebben az értelemben nem egyszerűen egy nyelvi-kulturális közösség, hanem sajátos civilizációs tér, amely a „romlott nyugati civilizáció” ellentétéként, a hagyományos értékek védelmezőjeként határozza meg magát.⁵ Vallási szempontból eszerint az „orosz világnak” isteni kiválasztottságon alapuló küldetése van a világban az erkölcsi rend, a hagyományos keresztény értékek megvédésére. E hagyományosnak titulált értékek kizárólag a szexualitákára vonatkoznak, azon belül is a diskurzus kiemelt célpontja a homoszexualitás.⁶

Az „orosz világ” messianisztikus küldetése, illetve posztulált erkölcsi fölénye feljogosítja Oroszországot arra, hogy katonai eszközökkel is korrekciót hajtson végre a „romlott Nyugat” által megmértelyezett, az „orosz világhoz” tartozó országokban, beavatkozzon a szomszédos államok politikai berendezkedésébe és társadalmi életébe a keresztény értékek védelme nevében.⁷ A dekadens Nyugattal

⁴ Laruelle: „*Russian World*”, 1.

⁵ Hovorun: *Interpreting*, 167–169; Smytsnyuk: *War*, 30–31.

⁶ Kirill pátriárka homíliája 2022. március 6-án, megbocsátás vasárnapján, a Megváltó Krisztus-székesegyházban tartott liturgia után: Isten igazságát meg kell védeni a bűnnel, különösképpen a homoszexualitással szemben (Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html>), idézi Smytsnyuk: *War*, 33. Kirill a 2014 óta zajló donbaszi háborút, amelyben jelvény nélküli orosz csapatok harcoltak Ukrajna ellen, szintén a melegfelvonulásokkal indokolta.

⁷ Hovorun párhuzamot von az „orosz világ” és a 19. század végi „német világ” eszméje között: mindkét képzet értelmében egy felsőbbrendű, messianisztikus küldetéssel rendelkező népet összeköt a közös nyelv és kultúra; a vélt erkölcsi fölény és a vallás legitimálja az állam katonai beavatkozását egy szomszédos állam életébe (amint a porosz–francia háború vallási legitimálása, illetve Ferdinand Kattenbusch és mások álteológiai érvelése mutatja: felvilágosult erkölcsi fölénye feljogosítja a német nemzetet arra, hogy a felebaráti szeretet nevében katonai eszközökkel is korrigálja a szomszédos nemzet bűneit). Mindkét esetben az ideológia vérontáshoz vezetett (Hovorun: *Interpreting*, 164–167). Hovorun párhuzama sokkal találóbb, mint a frankofóniával vagy a brit Commonwealth-tel való összehasonlítás (Laruelle: „*Russian World*”, 15 – Lavrovot idézi, aki 2015-ben, a Krím megszállása után, a donbaszi háborúval egy időben tagadta, hogy Oroszország helyre szeretné állítani a Szovjetuniót az orosz földek egyesítésével, és az „orosz világot” kizárólag nyelvi-kulturális közösségként mutatta be; Bondarenko: „*Russkij Mir*”, 88).

szembeni erkölcsi fölény és a keresztény értékek hirdetése azonban már a saját kritériumrendszer (a szexuáletikai előírások és a hagyományos család védelme) szempontjából is problémás, ugyanis statisztikai adatok azt mutatják, hogy Oroszország abortusz- és válási rátája az egyik legmagasabb Európában, másrészt a válásgyakorlat mutatója meglehetősen alacsony.⁸

Az „orosz világnak” a Nyugattal harcban álló civilizációs térként, a kereszténység bástyájaként való meghatározása ellentmondásos, mert egyrészt Huntingtonból merít, másrészt az „orosz világ” testvériségét hangoztatja. A civilizációk összecsapására tett utalás felületesen olvassa Huntington posztulátumát (illetve bennfoglaltan annak felszínességére is rámutat), mivel, amint Hovorun pontosan látja, a 21. század eddigi háborúi ugyanazon keleti-ortodox civilizáción belül zajlottak. Az összecsapásra nem a nyugati és valamely más (keleti) civilizáció között került sor, hanem két politikai szemléletmód – az autoriter, korrupcióra és cimboraságra („cronyism”), illetve a közjót szolgáló, az állampolgárok felelősségére épülő rendszer – között.⁹ Hovorun az Ukrajna elleni széles körű invázió előtt írta tanulmányát, és Oroszország Grúzia elleni 2008-as, ill. Ukrajna elleni, a méltóság forradalmát követő 2014-es háborújára hivatkozott. De ugyanez fokozottan érvényes a 2022. február 24-én kitört háborúra. A civilizációk összecsapása elgondolását aláássa az OOE diskurzusa, amikor az „orosz világ” és a Szent Rusz eszméje jegyében az inváziót követően, a háború kifejezést kerülve, testvérek közötti konfliktusról, testvérháborúról beszél,¹⁰ a közös gyökerekre és a közös ortodox vallásra utalva.

⁸ Smysnyuk: *The War in Ukraine*, 33–34 és forrásai. Az abortuszrátáról európai viszonylatban 2018-as adatok alapján: <https://www.statista.com/statistics/866423/abortion-rate-europe/>. Oroszországot csak Bulgária, Grúzia, a Moldovai Köztársaság és Románia előzi meg. Az abortuszok aránya messze felülmúlja a német, svájci, holland vagy akár francia számokat. A válások aránya 2018-ban világszinten a harmadik legmagasabb volt: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/divorce-rates-by-country>.

⁹ Hovorun: *Interpreting the “Russian World”*, 168–169. Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, New York 1997. Ukrajnáról szóló elemzései egyébként rendkívül felszínesek, jóslatai pedig az Oroszországhoz való igazodásáról vagy az ország kettészakadásáról a nyugati/katolikus és keleti/ortodox törésvonal mentén tévesnek bizonyultak.

¹⁰ Kirill a Peredelkino melletti Alexander Nevsky-templomban 2022. szeptember 25-én (a szeptember 21-én bejelentett katonai mozgósítást követően), a liturgia alatt, a Szent Ruszért mondott imában arra kérte Istent, hogy lássa meg azok harcait, akik a Szent Rusz ellen harcolnak, és arra törekszenek, hogy szétválasszák és elpusztítsák egységes népét, hogy állítsa helyre a békét és az egyetértést a Szent Rusz minden országában. A prédikációban arról beszélt, hogy „ma sokan halnak meg a belső harcok mezején. Az egyház azért imádkozik, hogy ez a harc minél hamarabb véget érjen, hogy minél kevesebb testvér ölje meg egymást ebben a testvérgyilkos háborúban.” Патриарх Кирилл произнес особую молитву о русских воинах и победе Святой Руси, *Народный Собор*

Az orosz diskurzusra jellemző, hogy tagadja az ukránok cselekvőképességét: ők pusztán a gonosz Nyugat által megtévesztett kisebb testvérek, akiket Oroszországnak a jó útra kell terelnie. Az orosz propaganda „testvériség” és „testvérháború” szlogenjét egyébként nemcsak a sajtó egy része vette át reflexió nélkül, hanem az egyházak képviselői is.¹¹

Összegezve, az „orosz világ” tehát mára egy olyan kulturális-politikai-valorációs tér, amelyet összekapcsol a közös nyelv, a közös egyház – az OOE, illetve a Moszkvai Patriarchátus, amelynek spirituális központja Kijiv [Kijev] („minden Rusz anyja”), illetve amelynek egyetlen politikai központja lehet (Moszkva), és egyetlen nemzeti vezetője (Vlagyimir Putyin).¹² A doktrína az orosz birodalmi eszme megvalósítására irányuló posztszovjet politikai akció megalapozója, amely különös módon ötvözi a cári orosz birodalom és a Szovjetunió cselekvési mintáit és autoriter alakjait.¹³ A politikai célok elérése részben szoft eszközökkel történik, az orosz nyelv és kultúra terjesztésére létrehozott, de valójában ennél jóval jelentősebb szerepet betöltő kulturális központokkal és alapítványokkal,¹⁴ továbbá

(2022. szept. 26.), <https://narodsobor.ru/2022/09/26/patriarh-kirill-proiznyos-osobuyu-molitvu-o-russkih-voinah-i-pobede-svyatoy-rusi/>.

¹¹ Metropolitan Onufriy of the UOC MP Calls on Putin to Immediately Stop the Fratricidal War, *RISU* (2022. febr. 24.), https://risu.ua/en/metropolitan-onufriy-of-the-uoc-mp-calls-on-putin-to-immediately-stop-the-fratricidal-war_n126383; WCC urges to stop this war, and to restore peace to the people and nation of Ukraine, <https://www.oikoumene.org/resources/documents/wcc-urges-to-stop-this-war-and-to-restore-peace-to-the-people-and-nation-of-ukraine>; Jonathan Luxmoore, Patrick Hudson, Tom Heneghan: Italian Cardinal Concludes Peace Mission to Ukraine, *The Tablet* (2023. jún. 7.), <https://www.thetablet.co.uk/news/17187/italian-cardinal-concludes-peace-mission-to-ukraine>; Michael Sean Winters: *What Catholic and Orthodox Churches Have to Say About the War in Ukraine*, *NCR* (2022. dec. 14.), <https://www.ncronline.org/opinion/ncr-voices/what-catholic-and-orthodox-churches-have-say-about-war-ukraine>.

¹² “A Declaration on the ‘Russian World’ (Russkii Mir) Teaching”, <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/> (vö. *Mission Studies* 39 (2022) 269–276), bevezető.

¹³ Figyelemre méltó, hogy Putyin egyszerre hivatkozik Sztálinra és Nagy Péter cásra: Eva Hartog: How Vladimir Putin Sells His War Against the West, *Politico* (2023. febr. 21.), <https://www.politico.eu/article/siege-stalingrad-battle-bucha-vladimir-putin-russia-war-against-west/>; Peter Rutland, Neil Shimmiel: Putin’s Dangerous Campaign to Rehabilitate Stalin. The New Lure of Authoritarianism. *The Washington Post* (2019. június 13.), <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/06/13/putins-dangerous-campaign-rehabilitate-stalin/>.

¹⁴ Ilyen például a 2007-ben alapított (Magyarországon is jelen levő) *Russzkij Mir* alapítvány (amelynek célkitűzései között nemcsak az orosz nyelv és kultúra terjesztése szerepel, hanem az orosz külpolitikai szakértők támogatása is). ФОНД “РУССКИЙ МИР”, <https://russkiimir.ru/fund/>. Ez utóbbi célkitűzés kimarad az alapítvány angol nyelvű, jóval kevésbé részletes leírásából. Ezt a szerepet töltik be továbbá a szovjet kultúra házait felváltó orosz kultúra házai Németország-szerte (Berlin, Nürnberg, Drezda, Hamburg). Bremer, Diffuses Konzept, 5.

gazdasági, diplomáciai és propagandisztikus eszközökkel, számos ügynökség és szervezet révén.¹⁵ A „ruszkij mir” eszméinek terjesztése Nyugat-Európában jelentősen hozzájárul a közvélemény és a választások befolyásolásához.¹⁶ 2014-től azonban, ill. a 2022-es invázió óta az „orosz világ” eszméje a katonai megszállás és a megsemmisítő háború ideológiai alapját nyújtja.¹⁷

A „Szent Rusz”

Az „orosz világ” vallási vetülete a „Szent Rusz” vagy „Szent Oroszország”. A kifejezést már Alekszij moszkvai pátriárka is használta, de Kirill pátriárka tette meg egyházi diskurzusa és az orosz geopolitika kulcsfogalmává. A „Szent Rusz” a mennyei Oroszország metaforája, az Isten Országáé a világi megvalósulása a közép- eurázsiai térségben, egy messianisztikus geopolitikai fogalom, amely politikai célok vallási megalapozását szolgálja.¹⁸ A „Szent Rusz” archaizáló, az Oroszország nevével egybecsengő, de azzal nem azonos megnevezés jól manipulálható, mert azt sugallja, hogy a mai Oroszország a maga birodalmi múltjával lényegében azonos a kijevi Russzal, vagy legalábbis maradéktalanul visszavezethető arra a középkori állami alakulatra, amely a mai Ukrajna területén jött létre, így annak kizárólagos szellemi és politikai jogutódja. Kirill arra hivatkozik, hogy a (tágon értelmezett) orosz nemzet gyújtópontja a kijevi (kijvi) keresztelőkútból született Rusz.¹⁹ Ez a megtévesztő utalás Volodymyr (Vladimir, Voldemar) kijevi rurikida fejedelem megkeresztelkedésére (988) visszavetíti a mai Oroszország, illetve az orosz ortodoxia spirituális tekintélyét a távoli múltba. Ezzel egy kora középkori, lényegében politikai döntést (egy skandináv/viking származású fejedelem politikailag motivált megkeresztelkedését) örök érvényű vallási szimbolizmussal és a jelenkorra is kiható politikai jelentéssel ruház fel.²⁰ Persze, egy korai uralkodó megkeresztelkedésé-

¹⁵ Laruelle: *The “Russian World”*, 9–12.

¹⁶ Németország példáján: Lilia Sablina: “Hold on, brothers! The Russian army is Coming!”: Russki Mir and its Adherents in Germany (2022. okt. 5.), University of Oslo, Faculty of Social Sciences, C-REX – Center for Research on Extremism, RightNow!, <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/news-and-events/right-now/2022/ruski-mir-and-its-adherents-in-germany.html>.

¹⁷ Andrew Louth: Should the WCC Expel Patriarch Kirill? *Public Orthodoxy* (2022. aug. 26.), <https://publicorthodoxy.org/2022/08/26/should-the-wcc-expel-patriarch-kirill/>.

¹⁸ Mikhail D. Suslov: “Holy Rus”: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church, *Russian Politics and Law* 52.3 (2014) 67–86 (68–71); uő: The Russian Orthodox Church and the Crisis in Ukraine. In: *Churches in the Ukrainian Crisis*. Ed. Andrii Krawchuk, Thomas Bremer, Palgrave Macmillan, New York 2016, 133–162 (138–140).

¹⁹ Bremer: *Diffuses Konzept*, 6–8 (hivatkozásokkal).

²⁰ A kijevi Rusz, ill. Volodymyr / Vladimir fejedelem alakjának szerepéről a keleti szláv nem-

nek felruházása szimbolikus jelentéssel és mérföldkövé, a keresztény állam alapító mozzanattá avatása más európai népeknél is megtalálható. A különbségek azonban fontosak. Egyrészt Oroszország esetében nincs meg az a területi kontinuitás, amely más nemzetek esetében, ha csak a legendás történetírás kereteiben is, de törés nélkül megalapozhatja a nemzettudatot és a politikai hatalmat. És ami a legfontosabb, egy ilyen transzcendens erővel felruházott múltbeli eseményt Oroszország kifejezetten arra használ, hogy legitimálja fennhatóságát az orosz birodalom, ill. a Szovjetunió szétesése után függetlenné váló államok fölött, a nemzetközi jog és nemzetközileg elismert határok megkérdőjelezésével, és ezzel vallásideológiai legitimitációt nyújt Oroszország beavatkozásához a szomszédos államok demokratikus törekvései letörésére.

A „Szent Rusz”, bár egy mennyei ország megtestesülése, e világi keretek között, az OOE kanonikus (egyházi-egyházjogi) területén áll fenn.²¹ Az OOE „kanonikus területe” magában foglalja a volt Szovjetunió államait (Örményország és Grúzia/Georgia kivételével), valamint Kína, Mongólia és Japán területét, sőt mindazokra kiterjed, akik ehhez az egyházhhoz csatlakozni kívánnak.²² A „Szent Rusz” magját Oroszország, Ukrajna és Fehéroroszország alkotja,²³ de idesorolható még Moldova, Kazahsztán, Kirgizisztán, valamint a diaszpóra. E rendkívül tágan értelmezett „kanonikus terület” olyan vallási-egyházi expanzionizmust tükröz, amelynek kortárs megnyilvánulása az OOE terjeszkedése Észak-Afrika területén és az alexandriai exarchátus létrehozása.²⁴

A Szent Rusz eszméjéhez az is hozzátartozik, hogy az orosz küldetéstudat gyújtópontja az orosz ortodoxia, közelebbről a magát a „harmadik Rómának” tekintő Moszkvai patriarkátus.²⁵ E titulus célja az egyházpolitikai dominancia megszerzése az ortodox világban, a konstantinápolyi patriarkátus primátusának

zetek identitástudata megalapozásában: Serhii Plokhy: *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006. Ukrajna történetébe hasznos betekintést ad Timothy Snyder 2022-es előadás-sorozata, *The Making of Modern Ukraine*, amelynek ötödik része Volodymyr megkeresztelkedésére is kitér; https://www.youtube.com/playlist?list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw.

²¹ Suslov: „Holy Rus”, 69–70.

²² Bremer: *Diffuses Konzept*, 4, 7.

²³ Suslov: „Holy Rus”, 70, Hilarion (Alfejev) volt vokolamszki metropolita nyomán.

²⁴ Az OOE válasza az alexandriai pátriárka tiltakozására meglehetősen cinikus. <http://www.patriarchia.ru/md/db/print/5906354.html>. Az exarchátus létrehozása többek között retorzió amiatt, hogy az alexandriai pátriárkátus elismerte Ukrajna Ortodox Egyháza autokefáliáját.

²⁵ A Moszkva mint harmadik Róma elgondolás eredetéről és alakulásáról: Marshall Poe: *Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a “Pivotal Moment”*. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 49.3 (2001) 412–429.

megkérdőjelezésével. Ezzel az OOE az ortodox világ *de facto* irányítójaként lép fel, amelynek Istentől kapott feladata megvédeni a kereszténységet, illetve a sajátos, hagyományos orosz civilizációt.²⁶ Vallási szempontból az „orosz világ”, illetve a „Szent Rusz” egyszersmind az etnofilétizmus kifejeződése.²⁷

Kirill pátriárka és az Ukrajna elleni háború

Ukrajna orosz inváziója kezdettől támogatóra talált az OOE-ban, kiváltképpen Kirill pátriárkában. Noha korábbi megnyilatkozásaiban, az „orosz világ” fogalmára utalva, több alkalommal annak békés megvalósításáról beszélt, és azt állította, hogy az „orosz világtól” idegen az erőszak és a háború,²⁸ már 2014-ben, kevéssel a Krím orosz megszállása után, illetve a kelet-ukrajnai háború kitérése táján, olyan ellentmondásos kijelentései voltak, amelyekből látni lehetett, hogy az Ukrajna elleni orosz támadást jogosnak tekinti. A 2014. március 14-én mondott prédikációjában (püspökké szentelése 38. évfordulóján) Kirill, az „orosz világ” fogalmi keretét alkalmazva és az eseményeket elferdítve, Ukrajna megszállását bizonyos szükségszerűségként értelmezte, egy több mint 400 éve tartó megosztási kísérlet megfékezésére irányuló törekvésként:

„Ma minden gondolatom ott van Ukrajnában, a mi hűséges népünkkel, akik a legnehezebb megpróbáltatásokon mennek keresztül. Legalább 400 éve történetek kísérletek az orosz világ megosztására és felosztására. Amikor azt mondjuk, hogy »orosz«, nem szabad úgy felfognunk, mint rosszakaróink mondják, amikor az Orosz Birodalomra és a Szovjetunióra utalnak. Mi az orosz világról beszélünk, a nagy orosz civilizációról, amely a kijevi keresztelődencéből született, és kiterjedt Eurázsia hatalmas térségére. Ez az ősi civilizáció, amely az ortodoxián és az ortodoxia erkölcsi értékein alapul, több mint 400 éve nem hagyja nyugodni azokat, akik ebben a békés civilizációban valamiféle kihívást látnak saját elképzeléseikkel szemben. És tudjuk, hogy valahányszor hazánkat

²⁶ Suslov: „*Holy Rus*”, 74–76.

²⁷ Cyril Hovorun: Ethnophyletism, Phyletism, and the Pan-Orthodox Council. *The Wheel* 12 (2018) 62–67.

²⁸ Thomas Bremer Kirill pátriárka és Hilarion metropolita több, 2009–2014 közötti megnyilatkozását idézi (Bremer: *Diffuses Konzept*, 13–14). Eszerint a másként gondolkodók elleni háború teljesen idegen az „orosz világtól”, mert a civilizáció középpontjában az evangélium, az evangéliumi értékek állnak (ilyen érték a béke is). Azonban mindkét előljáró megnyilatkozásai, a függetlenné váló államok létének tudomásul vétele mellett, ambivalensek: a Szovjetunió széteséséig ezek a nemzetek egy néphez tartozónak tartották magukat, egy egységes szellemi-kulturális tér részének (Hilarion); az állami elkülönülés, a politikai ellentétek dacára továbbra is egy népet alkotnak (Kirill).

ellenségek támadták meg, a fő céljuk az volt, hogy népünket megosszák, és különösen, hogy a déli és nyugati orosz földeket elszakítsák az egységes világtól. Ma független államok vannak a világ e térségében, és mi tiszteletben tartjuk függetlenségüket, szuverenitásukat és vágyukat arra, hogy nemzeti életüket önállóan alakítsák. De ez nem jelenti azt, hogy a legitim szuverenitás iránti vágy, e szuverenitás megvalósítása a közös, egységes szellemi tér megsemmisítésével járhat együtt. És ma azért imádkozunk, hogy soha ne legyenek katonai összecsapások a testvérek között, hogy az azonos hitű, azonos vérű testvérek soha ne hozzanak egymásra halált és pusztulást.”²⁹

A függetlenség deklaratív elismerése dacára a beszédből kitűnik Ukrajna állami létének és identitásának megkérdőjelezése (területe ősi időktől része az ortodox civilizációs térként és egyben hatalmas területként értelmezett „orosz világnak”, amelyből az orosz haza ellenségei megpróbálták kiszakítani), továbbá a nép (Ukrajna lakossága, „a mi hűséges népünk”) szenvedő alanya az ellenség ármánykodásának. Az óhaj a testvérháború elkerülésére tulajdonképpen fellebbenti a legitimnek tartott katonai agresszió nagyon is konkrét lehetőségét. Tekintettel arra, hogy a Krím megszállása, majd a Donbász megtámadása 2014. február–április között közvetlenül követte a méltóság forradalmát, amelyben az ukránok életük árán is kifejezésre juttatták szándékukat, hogy az Európai Unióhoz, ne Oroszországhoz tartozzanak,³⁰ az események és összefüggések értelmezése a pátriárka beszédében, beleértve a katonai akció létjogosultságát, nagyon is átlátszó.

A 2022-es széles körű inváziót követően a pátriárka prédikációiban, megnyilatkozásaiban az Ukrajna elleni háborút ismételten vallási és erkölcsi érvekkel legitimálta. A megsemmisítő háborút a keresztény értékek és a hagyományos civilizáció védelmére irányuló metafizikai harcként értelmezte. Február 27-én a moszkvai Megváltó Krisztus-székesegyházban mondott prédikációjában a pátriárka ellenséges, sötét külső erőket tett felelőssé az ukrainai konfliktusért, és arról beszélt, hogy a gonosz támadásait vissza kell verni. A Szent Ruszra, az egyetlen egyházi térre és az orosz földre mint Ukrajnát is magában foglaló területre utalva az ukrán állam szuverenitását tagadta.³¹ Március 6-i prédikációjában a Megváltó

²⁹ Слово Святейшего Патриарха Кирилла после Литургии Преждеосвященных Даров в 38-ю годовщину архиерейской хиротонии, <http://www.patriarchia.ru/db/text/3606218.html>, vö. Bremer: *Diffuses Konzept*, 13–14.

³⁰ Az ukrán polgárok elszánt, önfeláldozó demokratikus küzdelmének állít megindító emléket a *Winter on Fire: Ukraine's Fight for Freedom* c. dokumentumfilm (Evgeny Afineevsky, Den Tolmor, Netflix, 2015).

³¹ His Holiness Patriarch Kirill Calls on the Faithful to Pray for Peace and Unity of the

Krisztus-székesegyházban (a bűnbocsánat vasárnapján), miközben az orosz hadsereg Ukrajnát megszállta és bombázta, a pátriárka a hűsvétra való felkészülésről mint a lelki tavasz és az élet újjászületésének idejéről beszélt, és a „Donbasz politikai helyzetének romlásával kapcsolatos súlyos eseményeket, gyakorlatilag az ellenségeskedések kitörését” a keresztény hit megsemmisítésére irányuló külső kísérletekkel és az isteni parancsolatok elleni bűnökkel magyarázta, nem utolsósorban pedig a megleghalmozásokkal, amelyek a romlott nyugati hatalmak iránti lojalitás jelei. Az ukrajnai háborút eszkatologikus harcként, az isteni parancsolatokhoz és ortodox hitükhöz hűségesek, valamint a gonosz hatalmak közötti metafizikai küzdelemként tüntette fel.³²

A pátriárka június 21-én az A. A. Vishnevsky Központi Katonai Klinikai Kórház (Novy, Krasznogorszk) Szent Lukács-templomában mondott prédikációjában a harcosként és hadvezérként (*archistratégosz*ként) ábrázolt Szent Mihály arkangyalt állította a sebesült katonák elé. Bár a köztudatban Isten a Szeretetet, és körülötte mindent áthat a szeretet, a hozzá legközelebb álló angyalt katonai parancsnoknak nevezik, ami „a jó és a rossz közötti harcra” utal. Ez a harc a határok mentén zajlik, de megosztja a társadalmat és az emberi lelket is. Az Ukrajnában harcoló orosz katonák a jó oldalon állnak ebben a metafizikai harcban, és ezzel kiérdemlik az isteni támogatást. A tények és értékek megdöbbentő elferdítésével az agresszort (Oroszországot) tehát Isten eszközeként mutatta be, Ukrajnát és a Nyugatot a Gonosz megtestesítőjeként, a háborút és egy másik állam területének meghódítását Istennek tetsző cselekedetként tüntette fel.³³

A korábban idézett szeptember 25-i beszédében az orosz katonák halálának áldozati értéket és bűnbocsátó erőt tulajdonított. „Az Egyház felismeri, hogy ha valaki, akit a kötelességtudat, az eskü teljesítésének szükségessége vezérel, hű marad hivatásához, és katonai kötelessége teljesítése közben meghal, kétségtelenül áldozattal felérő cselekedetet követ el. Feláldozza magát másokért. És ezért hisszük, hogy ez az áldozat lemossa az ember által elkövetett összes bűnt.”³⁴

Church, <http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5904398.html>.

³² Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html>. A pátriárka szintén Ukrajnára és a Nyugatra hárította a felelősséget Ioan Saucá, az EVT megbízott főtikára levelére adott válaszában, aki sürgette, hogy emelje fel a szavát a háború ellen (2022. március 10.), <https://www.oikoumene.org/resources/documents/response-by-hh-patriarch-kirill-of-moscow-to-rev-prof-dr-ioan-sauca-english-translation>.

³³ https://tatmitropolia.ru/newses/eparh_newses/announcements/?ID=76184.

³⁴ Патриарх Кирилл произнёс особую молитву о русских воинах и победе Святой Руси, *Народный Собор* (2022. szept. 26.), <https://narodsobor.ru/2022/09/26/patriarh-kirill-proiznyos-oso>

A Donyeckből Moszkvába vitt fiatalokú sportolók előtt – 2022. december 1-én, ill. 2023. február 26-án – a pátriárka azt képviselte, hogy az erkölcsösség alapja a hazaszeretet: „Ha elveszítjük a hazaszeretetet, ha elveszítjük a képességet, hogy megvédjük otthonunkat, népünket, ha mások – olykor káros és veszélyes – gondolataira figyelünk, és ezek a gondolatok vezérelnek bennünket, akkor nagyon veszélyes útra lépünk.” A hazaszeretet alapvető fontosságú, és azt jelenti, hogy hűségesnek kell lenni „a nép szellemi és erkölcsi fejlődésének alapját képező eszmékhez, vagyis a nemzeti kultúrához és az ortodox hithez”.³⁵ A fiatalok óriási felelőssége megvédeni Oroszországot, szabadságát és függetlenségét, megőrizni a Donbászt az orosz világ, az orosz föld részeként.³⁶

A metafizikai harc, a civilizációk összezapásának a témája visszatér a 2023 virágvasárnapján mondott prédikációban. A meg nem nevezett ellenségnek, nyilván a gonosz Nyugatnak az volt a szándéka, hogy megmételje, megtéveszti és így harc nélkül veszi be az orosz népet, de próbálkozása megghiúsult, és a katonai konfrontáció elkerülhetetlenné vált:

„Eljön az igazság pillanata, és valószínűleg már el is érkezett, mert minden a helyére került – az álarcokat letépték, az engedékenység korának hamis diplomáciája letűnt. Mert az volt a feladatuk, hogy pusztá kézzel, háború nélkül elfoglaljanak minket, megtéveszenek, bevonzanak a maguk világába, belénk oltsák értékeiket. De népünk és vezetésünk rájött, hogy ezek az értékek ellentmondanak a mi értékeinknek, mert a Szent Rusz, hála Istennek, őrzi a nemzet értékrendjéhez tartozó keresztény értékeket.

Amikor világossá vált, hogy nincs semmi közös [a Nyugat és Oroszország között], mindez katonai konfrontációhoz vezetett. És nem szabad elfelejtenünk, hogy a jelenlegi harcunk nem a vér és a test ellen zajlik, hanem erők és hatalmak ellen, a sötétség világának urai és a gonoszság lelkei ellen, amelyek a mennyei magasságban vannak (Ef 6,12). Bátran mondom ezt, teljes meggyőződéssel, hogy Oroszország a világosság oldalán áll. És ez könnyen bizonyítható, mert Oroszország nem akar gazdagabb lenni, nem akar más országokat elfoglalni,

buyu-molitvu-o-russkih-voinah-i-pobede-svyatoj-rusi/

³⁵ 2022. dec. 1-i találkozó, Kirill: Donbas is the Front Line of Defence Russian World. *Christian Network Europe* (2022. dec. 6.), <https://cne.news/article/2167-kirill-donbas-is-the-front-line-of-defence-russian-world>.

³⁶ Святейший Патриарх Кирилл встретился с юными спортсменами Донбасса, <http://www.patriarchia.ru/db/text/6006746.html>. A pátriárka valószínűleg Sztálinra célozva a szovjet korszak egy politikai alakját idézte név nélkül („nem nevezem meg a vezetéknevét, lehet, hogy összezavar titeket, mert mindent hozzá kötöttek, jót és rosszat is – ezek voltak a szavai: az ember a felelősség súlya alatt nő”).

nem akar senkit leigázni. Oroszország egyszerűen csak arra törekszik, hogy megőrizze identitását, hitét, értékrendjét.”³⁷

A Kirill pátriárka prédikációiból kirajzolódó szemlélet torzsága és a retorika cinizmusa megdöbbentő. Egy indokolatlan agressziós háborút, amely a posztszovjet birodalom megtartására irányul, és ami sokszorosan kimeríti a háborús bűnök kategóriáját – a konvencionális háború mellett számtalan település szüntelen bombázásával, megsemmisítésével, civilek és hadifoglyok kínzásával, nők és gyermekek megerőszakolásával, férfiak megcsonkításával, ártatlan civilek megölésével, deportálásokkal, kényszermunkával, gyermekek családjuktól való elszakításával és elhurcolásával, az ideiglenesen megszállt területeken az iskolás gyermekek átnevelésével és anyanyelvük használatának megtiltásával, az ukrán kultúra tárgyi emlékeinek és helyeinek elpusztításával és templomok lerombolásával jár – az OOE legfőbb előjárója az orosz civilizáció és a hagyományos keresztény értékek nevében legitimál és Istennek tetsző cselekedetnek nevez.

Az „orosz világ” („russzkij mir”) tanának elítélése

2022 márciusában, alig néhány héttel a háború kezdete után, ortodox teológusok nyilatkozatot adtak ki, amely elítéli az „orosz világ” tanát és az Ukrajna elleni háborút mint ami ellentétes az ortodoxiával, az evangéliummal és az egyházatyák tanításával.³⁸ A nyilatkozat üzenetét a Hitvalló Egyház barmeni nyilatkozatához hasonlítják, amely 1934-ben elvetette az együttműködését a náci rendszerrel és annak teológiai támogatását.³⁹ A nyilatkozat nagy nyilvánosságot nyert.⁴⁰

³⁷ Россия стремится сохранить свою самобытность, свою веру, свою систему ценностей, <http://www.patriarchia.ru/db/text/6017763.html>, vö. Smytsnyuk, War, 30.

³⁸ Brandon Gallaher, Pantelis Kalaitzidis, and the Drafting Committee: “A Declaration on the ‘Russian World’ (Russkii Mir) Teaching”. *Mission Studies* 39 (2022) 269–276. Magyarul: Egy nyilatkozat az „orosz világ” (*Russzkij Mir*) tanításáról, ford. Amik Annamária, *Kritizorok* (2022. 03. 23.), <https://kritizorok.com/2022/03/23/egy-nyilatkozat-az-orosz-vilag-russzkij-mir-tanitasrol/>; ld. még <https://orszagut.com/hitelet/ortodox-teologusok-az-orosz-egyhazi-nacionalizmus-ellen-2709>. Brandon Gallaher az Exeteri Egyetem tanára, ortodox teológus (Bulgakov és Losszkij-kutató). Pantelisz Kalaitzidis a Voloszi Teológiai Akadémia vezetője.

³⁹ A Barmeni Teológiai Nyilatkozat, Kovács Zoltán, 2014, <https://sola.hu/folyoirat/a-barmeni-teologiai-nyilatkozat/>. Vö. Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához*. Kálvin Kiadó, Budapest 2009.

⁴⁰ Az angol szöveg számos fordítása elérhető (görög, orosz, bolgár, ukrán, szerb, grúz, román, magyar, arab, kínai, holland, finn, francia, német, olasz, japán, lengyel, horvát, észt, észt, magyar, portugál, holland, német és spanyol nyelven).

A nyilatkozat hat, bibliai helyekre hivatkozó pontban ítéli el az egyház összefonódását a politikai hatalommal, a politikai hatalom szakralizálását és vallási legitimálását, az egyházak kvietista magatartását a háború kapcsán, és sürgeti az egyház prófétai fellépést.

(1) Mivel Isten országa nem e világi valóság (Jn 18,36), hanem a történelem eszkatologikus célja, azt nem lehet egyetlen nemzettel vagy állammal sem azonosítani (legyen az a Szent Rusz, a Szent Bizánc vagy más földi birodalom). Az e világi, egyéni és egyházi identitás alapja éppen a kinyilatkoztatásból fakadó tudat, hogy a keresztények igazi hazája a mennyben van (Fil 3,20), a világban pedig jövevényként élnek (Diognétosz-levél 5).

(2) A hatalmak szétválasztása értelmében (Mt 22,21) a politikai hatalom nem szakralizálható, nem ruházható fel isteni tekintéllyel, az állam nem fogható fel teokráciaként. Az egyházban megnyilvánuló Isten országa nem rendelhető alá semmilyen e világi uralomnak, ez ugyanis megfosztja a lehetőségétől, hogy prófétai módon lépjen fel minden igazságtalanság ellen. Az e világi uralkodó feladata a béke biztosítása. Egyetlen nemzet sem támaszthat elsőbbségi igényt Krisztussal szemben.

(3) A nyilatkozat elveti a faji, vallási, nyelvi, etnikai vagy más másodlagos vonás alapján történő megkülönböztetést (Gal 3,28): gonoszság és gyökeresen ellentétes az evangéliummal azt állítani, hogy valamely így definiált csoport másokkal szemben felsőbbrendű. Ezért elítélik bármely helyi, nemzeti vagy etnikai identitás vagy kultúra szakralizálását, isteni eredete állítását.

(4) A háború ellentmond az ellenségszeretet követelményének (Mt 5,43–45) és a szeretetparancsnak. Ezért a nyilatkozat elítél „minden olyan tanítást, amely a népek, vallások, felekezetek, nemzetek vagy államok közötti megosztottságra, bizalmatlanságra, gyűlöletre és erőszakra sarkall”. Elítéli továbbá a politikai és vallási tekintetben másként gondolkodók, a társadalmi kisebbségek démonizálását, és elveti a nézetet, miszerint a „szent ortodox keleti kultúra”, ill. az ortodox népek felsőbbrendűek az „erkölcsstelen Nyugat”-hoz képest. Különösen gonosznak minősíti más nemzetek elítélését az egyház liturgikus könyörgéseiben.

(5) Az irgalmasság gyakorlásának elvárása és az igazságosság (Mt 9,13; Óz 6,6; Iz 1,11–17) megköveteli a felebarát védelmét és a tevékeny közbelépést. Ha „felebarátunkat ütlegetjük és kiraboljuk, és hagyjuk őt az út szélén szenvedni és elpusztulni [Lk 10,25–37], akkor nem vagyunk Krisztus szeretetében az Isten országa felé vezető úton, hanem Krisztus és egyháza ellenségeivé tettük magunkat”. A keresztények hivatása, hogy ne csak imádkozzanak a békéért, hanem te-

vékenyen, prófétai módon szólaljanak fel és ítéljék el az igazságtalanságot, és akár életünk árán is béketeremtők legyenek (Mt 5,9). Enélkül a liturgia és az ima nem egyeztethető össze a Krisztusnak tetsző áldozattal (Mt 5,22–26, 1Kor 11,27–32). A nyilatkozat kemény szavakkal ítéli el a kvietizmust: nem elég imádkozni a békéért, ha közben félelemből vagy kishitűségből elmulasztjuk a béketeremtést.

(6) Krisztus tanítványai ismérve a kitartás az igazságban (Jn 8,31–32), ami együtt jár az igazság kimondása kötelességével (Mt 5,37). Az igazság az adott helyzetben az, hogy a világ második legnagyobb katonai hatalmának egy szomszéd ország ellen irányuló kiterjedt inváziója nem csupán „különleges katonai művelet”, „esemény” vagy „konfliktus” vagy bármilyen más eufemizmus, amelyhez a helyzet valóságát tagadva folyamodnak. Ellenkezőleg, az *ténylegesen* kiterjedt katonai invázió, amely már így is rengeteg civil és katona halálát,⁴¹ több mint negyvennégy millió ember életének erőszakos megzavarását, valamint több mint kétmillió ember földönfutóvá tételét és száműzetését eredményezte (a 2022. március 13-i adatok szerint [a 2023. július 12-i adatok szerint ez világszinten 6 331 100 menekült]).⁴² Ezt az igazságot ki kell mondani, bármilyen fájdalmas is!

Mindezek alapján a nyilatkozat elítél mint az ortodoxiával ellentétet, és elvet „minden olyan tanítást vagy cselekedetet, amely megtagadja az igazság kimondását, vagy tevőlegesen elhallgattatja az igazságot a Krisztus evangéliuma ellen Ukrajnában elkövetett gonoszságokról”. Szintén elítéli a „testvérgyilkos háborúról” szóló diskurzust, amennyiben nem társul a gyilkos felelősségének elismerésével.

A nyilatkozatban megnevezett bűnök mellett meg kell még említeni az Oroszországba deportált vagy az elfoglalt területeken fogva tartott, kényszermunkára fogott ukrán civilek kínzását,⁴³ valamint az ukrán gyermekek tragédiáját. 2023. június 1-én 535 kiskorú halálos áldozatot és 1047 sérültet tartottak számon (az

⁴¹ Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosi Hivatala (OHCHR) 2023. júl. 7-én 25 170 civil áldozatot tart számon (9177 halott és 15 993 sérült). https://www.ohchr.org/en/news/2023/07/ukraine-civilian-casualties-24-february-2022-30-june-2023#_ftn1. A reális szám sokkal magasabb, ezek az adatok ugyanis nem foglalják magukba az Oroszország által elfoglalt területeken megöltek és a sérültek. Egyedül Mariupolban több tízezer lehet a halálos áldozatok száma.

⁴² Ebből 5 967 100 Európában. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. 2023. március 20-án a menekültek száma 8 132 760 volt. A szám csökkenése jó részt annak tulajdonítható, hogy a háború ellenére nem kevesen visszatérnek hazájukba, családjukhoz. A belső menekültek száma több mint 5 millió. <https://www.unhcr.org/ua/en/59021-world-refugee-day-in-ukraine-2023.html>.

⁴³ Lori Hinnant, Hanna Arhirova, Vasilisa Stepanenko: Thousands of Ukraine Civilians are Being Held in Russian Prisons. Russia Plans to Build Many More, AP (2023. júl. 13.), <https://apnews.com/article/ukraine-russia-prisons-civilians-torture-detainees-88b4abf2efb383272eed-9378be13c72>.

elfoglalt területeken kívül, ezért a valós szám jóval magasabb).⁴⁴ A szüleiktől, ill. gyámjuktól elszakított, deportált, örökbe adott, módszeres átnevelésnek és katonai kiképzésnek alávetett gyermekek száma nagyon konzervatív adatok szerint több mint 19 000,⁴⁵ azonban az orosz hatóságok maguk több mint 700 000 Oroszországba „menekített” gyermekről beszélnek.⁴⁶ A tettek kimerítik nemcsak a háborús bűnök, hanem a népirtás kategóriáját is.⁴⁷

Zárszó

Az „orosz világ” és a „Szent Rusz” eszméje geopolitikai eszközből a vallásilag motivált gyűlöletbeszéd és a pusztító háború ideológiai megalapozójává lett. A kereszténység és a hagyományos értékek nevében e fogalompár legitimálja az emberi életek feláldozását és a testvérinek nevezett ország feldúlását és elpusztítását. Az OOE és legfőbb előjárója felelőssége e tekintetben óriási. Sergei Chapnin, az OOE ismerője, arra mutat rá, hogy az egyház olyan mértékben fonódott össze

⁴⁴ Ukraine: Over 1,500 Children Killed or Injured, Concern Rises over Forced Transfers. *UN News*, <https://news.un.org/en/story/2023/06/1137237>.

⁴⁵ Július 14-én a névvel, életkorral és származási hellyel azonosítható elrabolt gyermekek száma 19 474: Діти війни. 24 лютого 2022 – 14 липня 2023, <https://childrenofwar.gov.ua/>.

⁴⁶ Az orosz hatóságok nyilatkozatai alapján 2022 nyarán több mint 300 000 gyermek került Oroszországba: Roman Petrenko: Russia Says More Than 300,000 Ukrainian Children “Deported”. *Ukrainska Pravda* (2022. jún. 19.), az orosz Interfax adataira hivatkozva. 2023 januárjában már 728 000 gyermekről beszéltek orosz források. “Более 5,1 Млн Беженцев Прибыли в Россию с Территорий Украины и Донбасса”, ТАСС, <https://archive.ph/sZ7DU>, <https://tass.ru/obschestvo/16757749>, idézi Kaveh Khoshnood, Nathaniel A. Raymond and Caitlin N. Howarth et al.: “Russia’s Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine’s Children”. Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health: New Haven (2023. febr. 14.), <https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/#/home/>. Az ukrán gyermekek elrablása, örökbeadása és átnevelése koordinálásában jelentős szerepe van Maria Alekseyevna Lvova-Belovának, az elnöki hivatal mellett működő orosz gyermekjogi biztosnak, aki ellen emiatt a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság (akárcsak Putyin ellen) nemzetközi elfogatóparancsot adott ki.

⁴⁷ Khoshnood et al.: Russia’s Systematic Program, <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data>; az Európai Parlament által kiadott beszámoló: Micaela Del Monte, Nefeli Barlaoura, Russia’s War on Ukraine – Forcibly Displaced Ukrainian Children, *European Parliamentary Research Service* (2023. április), [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747093/EPRS_BRI\(2023\)747093_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747093/EPRS_BRI(2023)747093_EN.pdf); az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala beszámolója: Veronika Bilkova, Cecilie Hellestveit, Elina Šteinerte: Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, Related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation (2023. május 4.), https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751_0.pdf.

a politikai hatalommal és fordult el a keresztény tanítás lényegétől, hogy az ortodoxia helyét átvette a formálisan keresztény, lényegét tekintve posztszovjet civil vallás.⁴⁸ Bartholomaiosz ökumenikus pátriárka ugyanezt a jelenséget álvallásnak nevezi, amelybe beépültek a Szovjetunióból örökölt cinikus technikák és mechanizmusok, és joggal mutat rá az egyház bűnrészességére.⁴⁹

A többi egyház válasza e drámai helyzetre nem képezheti e tanulmány tárgyát. Annyi azonban megállapítható, hogy a legtöbb állásfoglalás elégtelen vagy problémás. Részben azért, mert hitelre talált az orosz propaganda állítása a keresztény értékek védelméről a romlott Nyugattal szemben, az ukránok démonizálása, illetve a háború kezdeményezésének áthárítása nyugati politikai erőkre (AEÁ, NATO). Másrészt nyilvánvaló sok esetben a politikai hatalommal való összefonódás. Az elmúlt másfél évben hívő emberek megnyilatkozásai nemegyszer azt mutatták, hogy a fenyegetettnek vélt kereszténység védelme közben sokan elveszítették az emberiség és az áldozattal való együttérzés alapvető képességét és az igazságérzetet.

Látni kell azonban azt, hogy a diskurzusnak hatalma van, és a következmények rendkívül súlyosak lehetnek. A vallás instrumentalizálása, a politikai hatalommal kötött gátlástalan szövetség tragikus következményekkel járhat. Ezért a teológusok és lelkészek különleges felelőssége a Szentírás alapján kiállni a tényleges keresztény értékek, az élet és az áldozatok védelme, az elnyomottak támogatása, az igazság kimondása és az igazságosság megvalósítása mellett. Ezek nélkül, az áldozat hibáztatása és az elkövető felmentése mellett, a béke hangoztatása merő cinizmus.

⁴⁸Sergei Chapnin: Post-Soviet Civil Religion as a Substitute for Orthodox Christianity. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Catholica Latina* 1 (2023) 110–119.

⁴⁹“With the end of the Soviet Union and the bankruptcy of the communist ideology, pseudo-religion emerged. The old imperial strategies were then combined with the cynical techniques and mechanisms developed and inherited from the Soviet Union. The Church and the State leadership in Russia cooperated in the crime of aggression, and share the responsibility for the resulting crimes, like the shocking abduction of Ukrainian children. They have provoked enormous suffering not only to the Ukrainian people, but also to the Russians, who count more than a hundred thousand casualties and the responsibility for terrible atrocities.” Address by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the Seminar “Reaction of Churches and Religious Communities to War and Conflict” (Vilnius, 2023. márc. 22.), <https://ec-patr.org/address-by-his-all-holiness-ecumenical-patriarch-bartholomew-at-the-seminar-reaction-of-churches-and-religious-communities-to-war-and-conflict-lit/>.